

Александар Раковић*историчар, Београд*
rakovic@gmail.com**Бит мода, рокенрол и генерацијски сукоб
у Југославији 1965-1967**

Апстракт: На основу архивске грађе Дипломатског архива Министарства спољних послова Републике Србије (ДА МСП) и Историјског архива Београда (ИАБ), београдске и загребачке дневне, омладинске, музичке и забавне штампе у посматраном периоду, оновремене и савремене периодике и литературе, рад осветљава ширење бит моде у Југославији као пратеће појаве рокенрола, генерацијски сукоб као реакцију на ова интересовања младих и окретање партије, односно Савеза комуниста и Савеза омладине, ка актуелним музичким и модним трендовима омладине.

Кључне речи: рокенрол, Југославија, бит мода, дуга коса, мини сукња, генерацијски сукоб

Југословени су од средине педесетих година 20. века, прво преко домаће штампе и страних радио програма, стицали сазнања о рокенролу. Југословенска штампа је од изразито негативно обојених текстова 1956. до краја педесетих из године у годину мењала начин писања ка афирмативнијем. У следећој деценији музичка и забавна штампа, радио емисије, грамофонске плоче, клубови за наступе рокенрол састава били су показатељ да су "електричари" и њихова публика од средине шездесетих чинили поткултуру или, како је у партијским документима подвучено, "културни покрет". Ипак, југословенски пут којим је прошао рокенрол није током педесетих и шездесетих увек био гладак, већ је на њему каткад било оштрог генерацијског и идеолошког трња. Партија је, на концу, на сваки изазов који је рокенрол упутио друштву увек одговарала пружањем руке. До краја шездесетих Југославија је у рокенрол музици видела један од интегративних фактора за младе Југословене, прогресивну потврду за југословенску политику мира, неутралности, једнакости и љубави међу људима свих боја коже (Раковић 2010).

Поред потврде за идеолошки правац југословенске спољне политике, однос према западној култури рефлектовао се и преко економске зависности Југославије према Западу након сукоба са Информбироом (1948-1953). Земље Запада су уочиле шансу да преко Југославије ослабе спољнополитичку моћ и наруше унутрашњу кохезију социјалистичког лагера.

Југославија је, пак, у успостављању јаких економских и војних односа са западним земљама видела прилику да се одупре претњама Источног блока, извуче се из наметнуте економске блокаде од стране Информбироа, спречи распад привредног система и сачува независност земље (Bogetić 2000). Добри односи Југославије и Сједињених Америчких Држава су се краткотрајно погоршали 1961. због америчке политике према Куби. Односи су поново побољшани у октобру 1963. када је председник Тито у Вашингтону посетио председника Џона Кенедија, а амерички Конгрес Југославији потврдио статус најповлашћеније нације (Petranović 1988, 369-370, 436). Економска сарадња побољшавана је у исто време и са западноевропским земљама. Цветање западноевропске привреде имало је знатног утицаја на југословенски економски развој од 1956. до 1961. када је спољна трговина Југославије бележила успон какав није остварен никада пре или после (Bogetić 2006, 12-14, 82-85). Зависност о западним средствима била је тако снажна да Југославија, која је половином шездесетих била суочена са економском кризом и незапослености, није себи смела да дозволи ново политичко и привредно затезање односа са Сједињеним Америчким Државама. Без привредне сарадње са прекоокеанском суперсилом није била могућа реализација југословенских развојних програма, тако да су билатерални економски односи две земље током 1965. и 1966. бележили позитиван тренд. Ипак, до погоршања југословенско-америчких односа дошло је 1967. када се показало да званични Београд нема снагу да преко покрета несврстаних посредује ради отпочињања преговарачког процеса зараћених страна у Вијетнамском рату (Bogetić 2007). До новог југословенско-америчког приближавања дошло је 1968. због агресије земаља Варшавског пакта на Чехословачку. Американци су сматрали да би сличан напад на Југославију и излазак совјетских снага на Јадранско море угрозио војни баланс на Медитерану. Америчка политика сводила на то да се Југословенима пружи војна, економска и политичка помоћ како би се спречила совјетска агресија (Klasić 2008).

Добри односи са Западом током педесетих и шездесетих (као и касније) отворили су врата уласку новим видовима западне културе у Југославију.¹ Тим путем ушао је и рокенрол.

На прелому педесетих и шездесетих, рокенрол је у Југославији схваћан пре као плес него као музика. Оба рокенрол плеса (рокенрол и твист) били су тих година најпопуларнији вид забаве на београдским и загребачким игралима и журевима. Трагови рокабили моде, односно "марлон

¹ ДА МСП, Политичка архива, фонд Енглеска, фасцикла 23, 1963, пов. бр. 42575, 24. јануар 1963. – Забелешка из Кабинета помоћника државног секретара о разговору Душана Кведера са амбасадором Велике Британије сер Мајклом Кресвелом, одржаном 22. јануара 1963.

брандо" фризура и фармерке, били су у нераскидивој вези с новом музичком и плесном манијом. Најезда југословенских електричарских састава (од 1963), односно рокенрол постава које су чиниле две електричне гитаре, електрична бас гитара и бубњеви, променила је југословенску перцепцију рокенрола. Рокенрол музика је све више доминирала над рокенрол плесом. Слушаоци су након класичног рокенрола и твиста до половине шездесетих већ били "инфицирани" другим таласом британског рокенрола, тј. британским битом. Југословенска штампа је с посебном пажњом пратила феномен битлманије на коју млади Југословени нису остали имуни. С битлманијом је у Југославију стигла и "бит мода", односно дуге косе младића, мини сукње девојака и из године у годину све шаренија одећа. Бит мода је код старијих изазивала веће подозрење него рокенрол музика. Краткоси електричарски састави били су прихватљивији него њихови дугокоси вршњаци. Стога се генерацијски сукоб из друге половине шездесетих може са доста сигурности пратити кроз бит моду, али никако ван контекста који је у Југославији заузео рокенрол (Раковић 2010).

Бит мода (дуга коса и кратка сукња)

Појам "дуга коса" се током шездесетих мењао. Прво је то била фризура која је падала на уво, а до краја шездесетих "дуга коса" била је фризура налик оној коју су у то време носили Битлси и други састави бита и ритма-и-блуза – до врата и каткад до рамена. Појаве бит моде изазивале су реакције јавности – негативне и позитивне. Иначе, средином шездесетих пасоши су се лакше добијали, више се путовало, па је у Београду било све више моде са Запада (Janković Džet 2008, 109).

Спорадичних напада на дугокосе младиће било је, у посматраном периоду, широм земље. Били су изложени физичким насртајима или претњама школских директора, наставника, родитеља, других старијих или млађих грађана. Доживљавали су и друге непријатности. Следе примери који приказују присутност ове појаве широм Југославије.

Вечерње новости су у мају 1965. јавиле да је неколико младића са "битлс фризурама" у једној београдској гимназији морало да се ошиша "по наређењу професора", а ове новине су поставиле питање да ли је такав поступак професора уопште легитиман и по закону (*Вечерње новости*, 11. мај 1965). *Младост* је у октобру 1965. осудила један случај, не наводећи где се догодио, када је директор гимназије на силу одвео младића са "битлс фризуром" да се ошиша (*Младост*, 6. октобар 1965). *Студент* је у октобру 1966. објавио упитник са одговорима петорице "југобитлса" који су долазили из високообразованих и доброситуираних поро-

дица. Младићи су носили дуге косе и углавном им није сметало да им због тога добацују на улици. Казали су да су због фризура имали проблеме са родитељима и професорима (*Student*, 4. oktobar 1966). *Илустрована политика* је у марту 1967. објавила разговор са осморицом младића који су били у завршним разредима средњих школа или на студијама. Неки од њих су били Београђани, а неки су дошли у Београд са стране. Четворица су носили кратке косе, а четворица дуге косе односно "битлс" фризура. Дугокоси младићи су казали да имају проблема у кући, у школи и на улици јер их старији често гледају са подозрењем. Казали су да су наставници подељени, али и да су они без симпатија за дугокосе према њима имали строжи критеријум. Када је реч о дружењу између краткокосих и дугокосих младића, то уопште није било под знаком питања. За потребе *Илустроване политике*, свих осморица су се "сложили" да "имају исте идеале", "дуга или кратка коса није мерило вредности личности" и да "много више има младих силеџија који носе кратку, а не дугу косу" (*Илустрована политика*, 7. март 1967).

Проблем дугих коса је, дакле, ушао у породице. *Спорт и свет* је у октобру 1966. објавио писмо једног родитеља, поносног на старијег сина који је 1944. као омладинац био рањен у борби, доцније завршио факултет и запослио се, а разочараног у млађег сина, београдског средњошколца који носи дугу косу и "стално нешто мудрује". Дугокоси младић је, наиме, био избачен из две школе, презирао је историју јер "просто смрди лажима". Отац се згрозио зато што је, на примедбу да дугом косом буди "незгодну асоцијацију на четнике и Дражу Михаиловића", млађи син одговорио "да не познаје те типове а да дугачку косу носи зато што му је хладно по врату" (*Спорт и свет*, 30. октобар 1966). Сличан пример дао је *Илустрованој политици* београдски гимназијалац Светомир Тус, чији је отац био официр Југословенске народне армије. Млади Тус је казао какву му је примедбу упутио отац: "Сине, шта сам ја богу згрешио. У рату сам се борио против 'чупаваца' а сада и у рођеној кући морам то да гледам" (*Илустрована политика*, 7. март 1967). Млади људи васпитавани у време социјализма свакако су добро знали ко су четници и Дража Михаиловић, а игнорантски одговори били су без сумње вид протеста против ниподаштавања које су им наметали генерацијски клишеи.

Поред дуге косе подозрење породице и наставника изазивале су и фармерке. За разлику од дугих коса које су сметале и надлежним у фабричким халама, фармерке у тој радној средини нису представљале проблем (Ковачевић 1980). Током 1967. било је још примера да родитељи и наставници нису са симпатијама и разумевањем гледали на бит моду младих Југословена, а они екстремнији су сматрали да овакав вид облачења треба забранити (*Plavi vjesnik*, 8. јуна 1967).

Било је и уличног насиља над дугокосим младићима. Током маја и јуна 1967. најмање две групе загребачких младића су у позне сате по улицама нападале "чупавце", тукле их и на силу шишале. Преко педесет дугокосих Загрепчана је насилно изгубило "битлс" фризуру. Један од нападача је казао да су им "иницијативу" за овакав вид обрачуна са "чупавцима" дали Савез омладине Загреба и Социјалистички савез радног народа Загреба. Обе организације су ово "одлучно демантовале". *Младост* је посебно нагласила да је загребачка милиција била незаинтересована да реши ове инциденте и пронађе починиоце (*Mladost*, 14. јун 1967). *Илустрована политика* је 1967. забележила да је група "самозваних крушевачких бербера" нападала суграђане с "битлс" фризурама, на силу их шишала или давала кратак рок да се сами ошишају. За своје јавне акције "бербери" су добијали подршку старијих Крушевљана, млађи су се против "терора" бунили, а "милиција је ћутала" (*Илустрована политика*, 5. септембар 1967). Младић из Херцег Новог, који је студирао у Београду, казао је 1967. да је имао проблема с неколицином младића који су покушали да га ошишају (*Илустрована политика*, 7. март 1967). И у мањим срединама долазило је до истоветних немилих сцена. У војвођанском селу Чуруг, где су се први "чупавци" појавили 1964. године, дугокоси младићи су се 1965. организовали ради спречавања родитеља и наставника да их ошишају. Када би ко попустио под притисцима и пристао да се ошиша добијао би батине од својих другова (*Илустрована политика*, 30. март 1965). Оваквих примера је било још. Иако се није радило о масовној појави, чак далеко да је било тако, у новинским чланцима примећујемо да милиција углавном није била заинтересована да реши случајеве насиља над дугокосим младићима.

Проблеме с дужином косе имали су и познати електричарски састави. У Загребу је управа Локомотивиног терена на Гушканцу одбила да у лето 1965. склопи уговор са Младима док не скрате косу. Због сталног добацивања на улици састав се убрзо ошишао (*Arena*, 30. јула 1965). У Београду су невоље због изгледа имали Роботи којима 1967. у хотелу "Славија" због фризура нису хтели да издају собу и пусте их у ресторан "Лондон" (*Mladost*, 19. јул 1967). Силуете су у јануару 1967. изјавиле да према њима, због дуге косе и понашања на бини, постоји "известан отпор" код "појединаца" који су "одговорни за програме на радију" и да "дугачка коса има сасвим секундаран значај" јер је музика на првом месту, али и да бит "подразумева дугу косу" као "симбол" (*Mladost*, 4. јануар 1967). Драго Млинарец из загребачке Групе 220 је у октобру 1967. изјавио да су неки људи везани за естраду говорили да дугокосе младиће треба "похватати и до голе коже ошишати" и поручио је да се таквим људима не треба "ругати" јер су се већ наругали сами себи (*Plavi vjesnik*, 19. октобра 1967).

Нетрпељивост старијих према дугим косама примећена је у анкети Центра за истраживање при Институту друштвених наука у Београду из априла 1967. године. Лист Савеза омладине Југославије *Младост* је анкету описао као неквалитетно урађену и оштро је стао против ње.

Шта мислите о младићима који носе дугу косу?	
позитивно мишљење	5%
негативно мишљење	75%
неутрално мишљење	7%

Уследила је истраживачка анализа овог одговора: "Чланови Савеза комуниста и остали грађани највећим делом су против дугокосих омладинаца, а изразито неодобравање нове моде констатовано је међу члановима општинских скупштина и виших форума власти и друштвено-политичких организација. Према томе, може се закључити да југословенско јавно мњење уопште нема разумевања за дугокосу моду и да толерантнији део испитаника чине млади или образованији...". *Младост* је и овде, не без горчине, поставила реторско питање да ли чланови Савеза комуниста спадају у необразованији део анкетираних (*Младост*, 14. децембар 1967). Овај коментар није био без упоришта у новим смерницама које су стизале "с врха" јер је партија од 1967. почела да прима у своје редове дугокосе младиће.

Дакле, није било само негативних реакција на дуге косе.

Познати шахиста и промотер рокенрола Никола Караклајић је у августу 1966. писао да је упитао дугокосе младиће због чега су пустили косу и добио је следеће одговоре: "зато што ми лепо стоји", "ако се ошишамо личићемо на вас старије" и "зар ношење кратке косе није модерно тек у последњих 60 година". Нико није рекао да дугу косу носи како би имитирао Битлсе. Због неких покушаја одраслих да наметањем "уредних" фризура дисциплинују младе, Караклајић је нагласио да дуга коса није порок већ мода, да "сила никад није донела трајне резултате" и да "легитимисање на улици, присилно шишање у школи, отпуштање с посла – не може бити метод васпитања младих" (*Džuboks*, 3. август 1966).

Као добру децу "чупавце" и електричаре су приказали и њихови родитељи у анкети коју је током маја 1967. спровела *Младост* у Скопљу, Загребу, Сплиту, Пули, Копру, Вараждину, Ријеци, Смедереву и Бијељини. *Младост* је сажела да "сви родитељи стоје непоколебљиво уз своју децу" и "верују у њихов избор, верују у њихов рад, верују у њихову музику која им је, у почетку, била чудна, али су се на њу навикли, и изнад свега верују да је страшно бављење њихово деце бит-музиком само пролазан хоби и преокупација

која ће у првом, за живот преломном тренутку бити замењена – кориснијом и трајнијом". *Младост* је закључила како су "више него уверљиви њихови [родитељски] апели упућени оном делу јавности, који у дугокосим младићима обично види хулигане, да нађе разумевања" (*Mladost*, 24. мај 1967). Овај прилог *Младости* наишао је и на неке негативне реакције, међу којима су издвојене критике према родитељима које су изнеле по једна учитељица у пензији, службеница и домаћица (*Mladost*, 7. јун 1967).

Упитник из *Студента* и разговор *Илустроване политике* са осморицом момака открили су да дугокоси младићи привлаче пажњу вршњакиња што је био врло легитиман разлог за неговање таквих фризура. Одговор једног младића *Студенту* је био да је са дугом косом популарнији код девојака (*Student*, 4. октобар 1966). Исто тако, момци су *Илустрованој политици* казали да девојке од седамнаест година више воле младиће са "битлс" фризурама, а да оне старије више наклоности имају ка краткокосима (*Илустрована политика*, 7. март 1967). Било је и оваквих примера који то потврђују: Двадесетогодишњак из Параћина који је рано остао без косе, писао је 1967. године *Спорту и свету* да је несрећан јер "данашње девојке воле типове који носе дугачку косу и прљаве рифле [фармерке]". Осећао се одбаченим јер није са својим вршњацима ишао на журеве и игранке и јер га девојке нису примећивале (*Спорт и свет*, 16. септембар 1967).

Од средине шездесетих, из године у годину, отопљавао је однос одраслих према дугим косама младића упркос томе што је увек бивало супротстављених мишљења. Како се у то време идеологија уплитала у свакодневна збивања и актуелне појаве, на партијским органима је било да прихвате односно легитимишу дуге косе као друштвено прихватљиве.

У јануару 1967. у *Младости* се појавио текст који је био потпуно наклоњен југословенским "чупавцима". Наиме, "друг од значаја" је држао марксистичко предавање у једној београдској средњој школи у којој је доста ученика имало "битлс" фризури и носило "модне новотарије". Према *Младости*, "друг од значаја" је мислио како нико од њих није у стању да разуме оно што жели да им каже. На крају је добио аплауз али и стручна марксистичка питања "чупаваца". *Младост* о томе каже: "Друг је одговарао, знојио се и у себи мислио: гле чуда, гле чуда, па ови дечаци, ови чупавци знају добро Маркса"! Затим: "Поменути другар је почео да мења мишљење о младима. Чудио се како је био тако пун предрасуда да младе данас цени по неколицини њих који се држе модних новотарија у сваком погледу, чудио се како и међу њима има политички уздигнутих, па и чланова Савеза комуниста". *Младост* је потом дала важан коментар: "Какве то везе има са идеолошким опредељењем ако неко има дужу или краћу фризуру у овој земљи, Југославији, у годинама реформе. Као да се социјализам венчао с кратким фризурама и широким панталонама? Као да ће бити мање самоуправљања ако се један младић на игранци рита ле-

вом ногом више у десно, а десном у лево"? *Младост* је подржала слободу младих да носе фризуру по сопственом избору, слушају музику коју желе и плешу како им одговара, иако је потребно "указивати на претеривања у моди, на пролазне хирове и битничке преокупације" (*Mladost*, 25. јануар 1967).

Млади Загрепчанин Чедомир Коцковић је у фебруару 1967. писао како је упркос дугој коси постао члан Савеза комуниста. Нагласио је да неће ошишати косу како би тиме избегао извесна подозрења на партијским састанцима. Као разлог је поменуо и то што "у статуту СКЈ ништа не пише о дугој коси". Коцковић је поручио да младе не треба оцењивати према "траперицама" [фармеркама], "урлаторској глазби" и "битлс фризури" већ према раду. Као позитиван помак ка све већем разумевању поменуо је и пример из породице. Наиме, његов отац, ратни војни инвалид, који је раније радикално иступао против Елвиса Прислија и Битлса, доцније је почео да уважава по коју њихову песму, па чак и да признаје како му се допадају. Ипак, за разлику од мајке која у дугој коси није видела ништа лоше, отац је и даље према овој моди осећао ненаклоност (*Plavi vjesnik*, 23. februara 1967).

Плави вјесник је почетком марта 1967. писао како су "још до прије извесног времена појава првих кричавих одијела, кратких сукања и дугих коса код мушкараца" на југословенским улицама "изазивали згражање". Ипак, "с временом смо се привикли на те модне новитете, а многи од нас су прихватили нови начин одијевања. Данас, бар у већим градовима, нитко се не окреће за младићима чија коса сеже до рамена, нити за дјевојкама са сукњама руб којих једва покрива половину горњег дијела ноге". Стога су у *Плавом вјеснику* казали како је "нова мода младих" стакла "право грађанства". Редакција овог листа је одлучила да крене корак даље и на загребачке улице упутила двојицу момака са дугим косама (перикама) и у шареним пиџамама како би испитала реакцију Загрепчана. Било је позитивних и негативних реакција грађана, али не и излива агресивности. Милиција их није зауставила, а један милиционер је након збуњеног погледа праснуо у смех (*Plavi vjesnik*, 2. marta 1967). Ипак, подсетимо се на вест да је током пролећа 1967. у Загребу још било напада на дугокосе младиће на које милиција није реаговала (*Mladost*, 14. jun 1967).

Млади у градским срединама су прихватили моду која је ишла уз бит музику: дуге косе, мини сукње, уске панталоне, кошуље са цветовима и уопште одећу у живим бојама. Сматрали су да тако иду "укорак с временом" и модом на Западу. Дјевојкама се допадало да младићи на тај начин "воде рачуна о одевању" (*Plavi vjesnik*, 8. juna 1967). Репортер *Студента* Миодраг Перишић био је на загребачкој гитариади током првомајских празника 1967. и описао је да је публика била пуна дугокосих младића у шареној одећи и девојака у мини сукњама (*Student*, 23. maj 1967).

Београдска модна кућа Беко је своју јесењу колекцију 1967. посветила младима који слушају бит музику и прате бит моду. На београдском "Сајму моде" одржана је модна ревија на којој су, уз наступ Сањалица (присталица мини моде), пистом дефиловали манекени са дужим косама у "битлс" и пругастим сакоима и манекенке у мантилима, одећи, мини сукњама и обући веселих боја (*Илустрована политика*, 31. октобар 1967.; *Plavi vjesnik*, 22. januara 1968).

Као и када је било речи о дугим косама код мушкараца, *Илустрована политика* је на сличан начин истражила "мини моду", односно ношење мини сукања београдских ученица Друге економске школе у Ђачким клупама. Професори су 1967. били "једногласно" против мини сукњи у разреду. Код њих је било негативних коментара и према нападно нашминканим ученицама и "фантастичним фризурама" које су носиле на часовима. Дешавало се да девојке због мини сукњи добијају укорје или буду избациване с часова уз уписан неоправдани изостанак. Кецеље које су ученице носиле само донекле су ублажавале овај проблем. Ученице које су биле склоне мини моди тврдиле су да су их опомињале "старомодне" професорке, али не и професори којима је било непријатно да упуте такве опомене. Док је било ученица које су тврдиле да због мини сукњи добијају ниже оцене, било је и оних које су наводно их облачиле да би изазивале погледе како ученика тако и професора. У анкети *Илустроване политике* у којој су се ученици и ученице опредељивали за или против мини сукњи дошло се до следећих резултата:

Да ли сте за мини сукње у школи, <i>Илустрована политика</i> , децембар 1967.		
Друга економска школа у Београду		
	девојке	младићи
за	69 (47,26%)	32 (84,21%)
против	77 (52,74%)	6 (15,79%)
укупно	146 (100%)	38 (100%)

Док су, дакле, девојке биле подељене, младићима се углавном допадало да њихове другарице у школи носе мини сукње. Ипак, када је у питању ношење мини сукње, а да није реч само о оваквој моди у школи него и ван ње, више од половине девојака је казало да то "више не представља сензацију" и да је мини мода "стекла право грађанства у целом свету" (*Илустрована политика*, 5. децембар 1967).

Иста анкета обављена је и у новосадским гимназијама "Јован Јовановић Змај" и "Моша Пијаде". Одговори професора и ученика били су налик онима у Београду. *Илустрована политика* је објавила резултате анкете ученика школе "Моша Пијаде":

Да ли сте за мини сукње у школи, <i>Илустрована политика</i> , децембар 1967. Гимназија "Моша Пијаде" у Новом Саду	
ученици оба пола	
за	69 (61,61%)
против	43 (38,39%)
укупно	112 (100%)

Закључак *Илустроване политике* након анкета у Београду и Новом Саду био је да су мини сукње "освојиле школе" како у великим градовима тако и у мањим местима (*Илустрована политика*, 12. децембар 1967).

Иста анкетна питања добило је око 300 родитеља Друге економске школе у Београду, а на анкету је одговорило свега њих 13. Ови родитељи, као и многи други који су се писмима обраћали *Илустрованој политици* након анкете у београдским и новосадским школама, били су "енергично" и "без изузетка" против мини моде у ђачким клупама. Млађи читаоци, који су такође писали *Илустрованој политици*, били су на углавном страни мини моде. Психијатар Павле Милекић је изјавио да мини сукња "може изгледати врло културно и естетски, негде на некој ривијери, или на игранци", а да је "ствар педагога да оцене, на основу искуства, шта значи таква одећа у средњим школама". Из ове изјаве видимо да школски педагози до краја 1967. још нису истражили "проблем" ношења мини сукњи у југословенским средњим школама. Поред њих, ни Институт друштвених наука у Београду, чији су се социолози бавили младима, није испитао да ли постоји реалан проблем у школској мини моди (*Илустрована политика*, 19. децембар 1967).

Било је и примера "девојачког бунта", сасвим "идеолошки коректног", против негативног односа дела старијих према бит моди, односно мини сукњама и дугој коси.

Једна девојка се стога у јануару 1967. обратила одраслима, а можда и својој мајци, преко *Спорта и света*. Пошто је казала да разуме како одрасли желе да им поруче да "добри омладинци не носе дуге косе, не вичу на улици, девојке не носе сукње да им се виде бутине, не слушају електричаре, не падају у транс" девојка је упитала одрасле да ли је то најважније? Поручила им је: "Не мислите ваљда да ће после вас пропасти социјализам? Зар не примећујете колико дугокосих младића и девојака са откривеним коленима иде на радне акције"? Девојка је још писала да ју је мајка питала да ли ју је срамота да се у мини сукњи "увија" пред младићем, а на то је одговорила да ли је њену генерацију било срамота да игра чарлстон у кратким сукњама и слуша ласцивне стихове (*Спорт и свет*, 29. јануар 1967).

Једна тинејџерка из Белишћа писала је 1967. године *Плавом вјеснику* да је "глас тисућа младих" Југословена "протест, дуга коса, кошуља са цвјетићима, мини-мода, бит-музика", затим "то је армија смијеха и среће жељна живота и љубави". Она је још казала да млади "пљују" на Вијетнамски рат и сукобе на Блиском истоку, "мрзе рат и протестирају против њега". Протестовала је против одраслих који младе називају "хулиганима" и "малограђанима" зато што непристојно изгледају и читају магацине у којима нема речи о политици и рату. Девојка је на то одговорила да су "љепше кошуље с дивним црвеним цвјетићима које одишу животом од војничке блузе младића с фронта која је натопљена крвљу" (*Plavi vjesnik*, 3. avgusta 1967).

Као и када је реч о дугим косама младића, епилог је био сасвим позитиван и за мини моду. У августу 1968. *Плави вјесник* је писао да су мини сукње у Загребу сада сасвим обична појава а главна модна дестинација за младе загребачке тинејџерке, наравно за оне чији су родитељи могли да приуште, била је Трст (*Plavi vjesnik*, 2. avgusta 1968).

Бит мода и рокенрол наилазили на генерацијско неразумевање које је било знатно снажније од идеолошког. Уистину, идеолошког практично да није ни било. У партији су тих година више пута закључили да је омладина примерна и социјалистичка. Одбацивано је да постоји социјалистичка фризура, а дугокоси младићи су примани у Савез комуниста. Међутим, снажан генерацијски јаз је опстао у породицама и школама. Рокенрол музика, ако су је свирали примерно ошишани и одевени младићи је могла да прође, али дуга коса је била превелики изазов са патријархално васпитане родитеље. Дуга коса је, такође, код неких старијих који су се борили у Другом светском рату будила асоцијацију према четничком покрету. Таква врста паралеле, у стварности без икаквог основа, изазивала је додатну тескобу. Локалне силеције које су током 1966. и 1967. нападале "чулавце" имали су изгледа прећутну сагласност милиције која је игнорисала ове догађаје. Када је о мини сукњама реч, оне су на најјачи отпор наилазиле код старијих жена које су ову врсту моде сматрале неморалном. Амбијенти у којима су девојке најчешће осећале овај притисак били су школа и породица.

Генерацијски сукоб (кроз однос према револуцији)

Прва београдска Гитаријада (јануар – фебруар 1966) била је окидач за темељно преиспитивање односа према младима. Након прве полуфиналне вечери Гитаријаде у јануару 1966. стручни и јавни простор постали су поприште ужарене размене мишљења која је с времена на време попричала идеолошку конотацију и преклапала се са унутарпартијским суко-

бом у Савезу комуниста Југославије (Раковић 2010, 392-409). Наиме, "конзервативна струја" у партији сматрала је да електричарски састави и њима верна млада публика понашањем нарушавају социјалистички морал и да су потребне оштрије мере које би сузбиле ове девијације. Насупрот томе, "либерална струја" у партији је била на позицијама да је реч о "дубоко присутном" генерацијском сукобу за који нису одговорни млади. Уважена је чињеница да су млади прихватили социјалистичке вредности, али да су их поколебале "бирокуратске негативности". У складу са новим путоказима за однос према омладинском стваралаштву, партија је 1966. прихватила да је електричарска музика, односно рокенрол "културни покрет" и да није пролазна појава.² Јован Веселинов, члан Извршног комитета Централног комитета Савеза комуниста Југославије, писао је у лето 1966. о "такозваном сукобу генерација" у Југославији. Сматрао је да "стари" и "млади" не представљају два "фронта", и заправо "сукоб са сталинизмом, са догматизмом, са секташтвом и тескобом у једном бирокуратском социјализму јавља се у виду разних сукоба и противречности, па привидно и као сукоб младих и старих" (Veselinov 1966). Видимо, дакле, примере мишљења да је за сукоб генерација, макар га неко називао "такозваним", одговорна "конзервативно-бирокуратска струја" Александра Ранковића која је 1966. у партији поражена. Нажалост, Ранковић и њему блиски људи нису за собом оставили забелешке које би могле да одагнају ове оптужбе да су желели сукоб са омладином.

Елипсе су 24. маја 1966. свирале пред југословенским председником Јосипом Брозом Титом (*Džuboks*, 3. јул 1966). То је био највећи легитимитет који је могао да се добије у социјалистичком друштву. Рокенрол је постао званична музика младих Југословена, дуге косе су постале прихватљиве за чланство у партији, али је остала једна висока препрека коју је требало прескочити – однос младих према социјалистичкој револуцији. Тиме се већ 1967. видело да сукоб генерација излази из пуког тумачења о бирокуратским деформацијама.

НИН је почетком 1967. отворио дискусију "Млади и њихов свет" и у недељнику је коментарисано да је дошло до "извесног отпора младих према искључивом наметању заслуга старије генерације и потцењивања оних који су је наследили" и који треба да постану "хероји у миру". Кроз контекст кратког коментара који је сублимисао дилеме о несугласицама, ви-

² ИАБ, фонд Градски комитет Савеза комуниста Србије – Београд, фасцикла 209. – Радна анализа "Млади у савременим друштвеним збивањима – нека питања и проблеми омладине Београда", урађена на основу испитивања омладине обављеног у пролеће 1966. Градски комитет Савеза комуниста Србије – Београд је радну анализу упутио на мишљење члановима градске Групе за омладину. Допис послат 15. октобра 1966. под бр. 05-6/20.

дело се да су носилац отпора млади који слушају бит музику. *НИН* је закључио како је "немогуће бити искључив" и "претендовати на неке генералне оцене, а да се не западне у заблуду и погрешне закључке о младима" (*НИН*, 29. јануар 1967). Дискусија је показала да су млади огорчени на старије, можда и више него што су старији били огорчени на млађе. Штошта од омладинских примедби могло се подвести од један наслов – "Има херојства и без пушке" (*НИН*, 12. фебруар 1967). То је било у складу са закључком радне анализе Градског комитета Савеза комуниста Србије – Београд (октобар 1966) да је потребна дефетишизација револуционарне прошлости.³ *НИН* је писао да је од јануара до марта 1967. примио писма како од младих тако и од старијих који су желели да дају своје мишљење о генерацијском сукобу који је досегао озбиљне размере (*НИН*, 5. март 1967).

Књижевник Момо Капор је у јануару 1967. писао како "друштво и даље безуспешно забада своје скалпеле у секундарне појаве, анализирајући и згражајући се", "уместо да понуди неког новог, свог хероја младом нараштају". Млади се, стога, држе "измишљених јунака" и у току је "прави правцати рат између одраслих и недораслих", односно "између живота који се преводи у је, је ритму и света обавеза". Капор је приметио да није саввим тачно како се ради о строго генерацијском јазу јер електричаре у Југославији фаворизују одрасли преко штампе, радио емисија и места за забаву. Такође, он је казао да се не може говорити како сви млади слушају електричаре јер "тај круг омеђен уско својом социјалном припадношћу, примањима очева, могућностима да се купи ова или она плоча, овај или онај грамофон, представља готово локалну појаву", тј. "опсесија престаје на ивицама неколико великих градова". Капор је још писао да су слушаоци бит музике често млади из породица чији су родитељи из села стигли у град и који су желели да се поистовете са својим вршњацима, "изданцима упропашћених патрицијских породица". Он је сматрао да су ови нови грађани, који су по правилу имали тешко детињство, превише давали својој деци како не би живела у немаштини и тиме у њима угасили жељу да се боре. Према Капору, тој деци је остао "пад у загрљај топлих, осветљених ритмова бит музике у којима ће пронаћи сва решења". Капор је казао да су преко електричарске музике одрасли желели да "направе мамац који ће њихову децу одвући од близине криминала, силовања, туча, алкохола и авантуре" (*НИН*, 29. јануар 1967). Када је о брисању ових породичних и социјалних баријера у Београду реч, Бојан Жикић пише да су се појмови "београдски дух" и "београдска култура" мењали од времена пре Другог светског рата до данас. Разлике између деце старих Београђана и потомака дошљака који су у другој половини 20. века стизали у таласима, с временом су нестајале или бивале све мање (Жикић 2007).

³ Исто.

У јануару 1967. млади Миленко Вучетић из Београда је први изложио аргументе одраслих и контрааргументе младих. Главни аргументи одраслих су били да су младима важнији Битлси од револуције и опонашање западних вршњака од прича о "славној прошлости". Један контрааргумент младих је био "револуција је моја икона", али да је упркос томе и чињеници да су млади урадили пуно корисног на радним акцијама или другде на друштвеном пољу, игнорантски изговор одраслих био: "И ми смо били градитељи, али смо, пре тога, били ратници". Млади нису видели као проблем то што истовремено воле електричарску музику и "цене прошлост". Поручивали су одраслима да их "не замарају мртвима" и "пусте да се забављају". Вучетић је закључио како је младима потребно да их старији хвале и не сматрају сваки њихов успех "безвредним" јер ће се у противном омладина повући у себе и изгубити било какву иницијативу (*НИН*, 29. јануар 1967).

Драго Пантић из Београда је писао да "у неспоразуму између младих и старих у крајњој инстанци главни део кривице, посредне и непосредне, носе старији" и да "одрасли сувише некоректно користе разне позиције, средства, методе и функције да екскаатарски, са говорнице и преко микрофона и других средстава информације, држе лекције омладини о њеним деформацијама, не видећи да су све деформације код младих чисти рефлекси стања друштвених процеса у целини". Даље, "стиче се утисак да желимо по логици наших дедова 'умивену и подшишану' омладину. Хоћемо да омладина опонаша одрасле, а кад то омладина учини, опет се одраслима не допада понашање омладине". Пантић је казао како "омладина има пуно право да од социјализма тражи више", а не да се суочава са чињеницом да за младе стручњаке нема посла док се догађају "најдрастичније друштвене и политичке деформације у кадровској политици радних организација" (*НИН*, 5. фебруар 1967).

Станко Тирић из Београда, човек у шестој деценији живота, такође је писао да "код старијих генерација треба тражити узроке, када код омладине нешто није у реду, а не нападати омладину" која је "увек напредна" и "увек поносна на све добро што су старије генерације створиле" (*НИН*, 5. фебруар 1967).

Добро Прелић из Београда, који је припадао средњој генерацији, обратио се, уз наглашено уважавање великих заслуга које су старијих у борби за слободу, поруком да "дуга коса или кратка сукња не морају бити мерило вредности човека". Казао је "да више преступа праве они лепо ошишани и оне са правом дужином сукње" од младих из "је-је клуба". Закључио је поруком да "нису млади сити прича о револуцији, него су сити прича о њиховој безвредности" (*НИН*, 5. фебруар 1967).

НИН је у фебруару 1967. објавио писмо једног "чулавца" из Титовог Ужица који је приказао како је изложен шиканирању очевог пријатеља,

"старог револуционара". Младић је писао да је "битник", да воли електричарску музику, али да такође добро познаје, као и његови другови, "нашу револуцију". Међутим, пожалио се их старији посматрају "као животиње" и да их "не интересује" што су дугокоси млади Југословени верни тековинама револуције, што су изгарали на више радних акција и што су се прекасно родили да би били ратници. Наиме, "стари револуционар", који је био гост у кући овог младића, поставио му је питање са алузијом шта мисли да би се "чупавцима" из 1967. догодило 1941? Одговор је, чини се, посве био јасан иако у писму није поменут. Дакле, "стари револуционар" је сугерисао да би побио "чупавце". Младић је писао да је потом "уплашен" отишао у своју собу и намерно гласно пустио Ролингстонсе. Нагласио је да су му у том тренутку Ролингстонси били "највећи и једини пријатељи" и потом је додао: "Освртати се само на прошлост и позивати се само на њу, не значи ли и одрицање од будућности, не значи ли помало и учмалост неких из једне генерације. Револуција не пружа уточиште под чију се хладовину можемо склањати доживотно. Ако смо против привилегија онда смо значи против такве и сваке хладовине". Пошто је казао да га "увреде боле" и да "чупавци" нису "ленчароши", младић је позвао уредника *НИН-а* да дође у Титово Ужице и разговара, о било којој теми, са "чупавцима" који се окупљају на Тргу партизана и слушају бит музику. Закључио је како је "само разговором могуће открити истину" која је "и те како потребна" (*НИН*, 12. фебруар 1967).

Слично је писао и деветнаестогодишњак из Новог Сада. Овај младић је казао како старији желе од себе да направе "идеале или идоле, али да на жалост врло мало чине да се ти идеали не стварају само од револуције јуче, него и од револуције данас". Успротивио се најчешћем аргументу старијих – "ми смо се борили". Нагласио је да није "никако против успомена и сећања на славне дане" који му "дају подстрека", али и да је "доста таквог лекцијашења". Новосађанин је поручио "револуционарима и ратницима" да "није доста борити се само у рату, треба се борити и у миру", а као "нови фронт" младић је поменуо школске и материјалне проблеме омладине, протекцију која је омогућена неким омладинцима. Када је реч о бит музици, она је и овде поменута: "Нас грде због Битлса, због дуге косе, због 'неукусног облачења', због недоличног понашања, уз туце других епитета, а заборављају давно речену истину да нико нема права да суди о некоме кога не познаје. Нећу набрајати поступке младих који својом величином и својом хуманошћу најбоље демантују оптужбе" (*НИН*, 12. фебруар 1967).

Осамнаестогодиши "поклоник бит музике" из Куле је писао да млади, за разлику од старијих, "не знају за шовинизам", и ако је потребно да дигну револуцију, нека то буде "револуција против шовинизма одраслих". Поручио је одраслима да млади неће заборавити њихову славну прошлост, али и да је потребно да их пусте "на миру" (*НИН*, 19. фебруар 1967).

Било је и појашњавања појма "млади", "ми млади" или "наша омладина". Наиме, један омладинац из околине Обреновца је казао како се под тим најпре мисли на градску омладину. С друге стране се заборавља на сеоску омладину која није чула за бит музику и добра кола. Омладинац који је студирао на Високој школи политичких наука је такође нагласио да има омладине изван "је-је земље" и да "типичан проблем" младих нису дугокоси младићи и девојке у мини сукњама које је погрдно назвао "је-је сирочићима". Питао се шта је с проблемима које имају сеоска и студентска омладина (*НИН*, 19. фебруар 1967).

Закључак

У партији је 1966. превладало мишљење да с омладином која слуша рокенрол нема проблема. Такође, истраживања и анализе су утврдили да је омладина социјалистичка. Међутим, требало је наћи начин да то профункционише у пракси, а претходно да се учини сасвим јавним и на релевантном месту – у најугледнијем политичком недељнику *НИН*-у. Стога је *НИН* отворио своје странице за ову врсту јавне дебате у којој су млади показали побуну према старијима и деформацијама у систему, али и лојалност тековинама револуције и социјализму. Не би било погрешно рећи да су млади тада исказали верност револуцији и рокенролу. Не може се, наравно, у случају овог "сукоба" старијих и омладине говорити о идеолошком размимоилажењу, без обзира што су каткад, очигледно у недостатку бољих, употребљаване "велике речи" с позивањем на још "већа дела". Реч је била о тешко премостивом генерацијском јазу јер су млади у другој половини шездесетих изгледали сасвим другачије од својих родитеља који то нису могли да прихвате, па су ово "испуштање из руку" сматрали личним родитељским неуспехом. Из ове полемике у *НИН*-у могу се уочити још неке важне смернице: рокенрол је спојио градску и приградску омладину, староседеоце и досељенике, ипак остављајући изван овог "културног круга" сеоску омладину. Рокенрол се, дакле, у Југославији као и другде у свету показивао као кохезиони фактор. Широм земљине кугле је брисао политичке, верске, расне и социјалне разлике, а сличан процес се дешавао на југословенском плану.

Литература

- Bogetić, Dragan. 2000. *Jugoslavija i Zapad 1952-1955*. Beograd: Službeni list SRJ.
Bogetić, Dragan. 2006. *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956-1961*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.

- Bogetić, Dragan. 2007. Početak Vijetnamskog rata i jugoslovensko-američki odnosi. *Istorija 20. veka* (1) : 91-115.
- Veselinov, Jovan. 1966. Aktuelni problemi generacije mladih. *Gledišta* (6-7) : 817.
- Жиких, Бојан, 2007. Когнитивне "приче за дечаке": урбани фолклор и урбана топографија. *Етноантрополошки проблеми* (1) : 76-77.
- Janković, Vladimir Džet. 2008. *Godine na 6*. Beograd: Laguna.
- Klasić, Hrvoje. 2008. "Unutrašnjopolitičke i vanjskopolitičke aktivnosti Jugoslavije nakon intervencije Varšavskog pakta u Čehoslovačkoj 1968. godine". У *1968 – четрдесет година после*, ур. Радмила Радић, 540-544. Београд: Институт за новију историју Србије.
- Kovačević, Ivan. 1980. Blue jeans kao element masovne kulture. *Etnološke sveske* (2) : 96-97.
- Petranović, Branko. 1988. *Istorija Jugoslavije 1918-1988* (III), Beograd: Nolit.
- Раковић, Александар. 2010. *Рокенрол у Југославији 1956-1968. Изазов социјалистичком друштву*. Докторска дисертација (одбрањена 18. јануара 2011). Универзитет у Београду – Филозофски факултет.

Извори

- Дипломатски архив Министарства спољних послова, Политичка архива, фонд Енглеска.
- Историјски архив Београда, фонд Градски комитет Савеза комуниста Србије – Београд.
- Arena (Zagreb)
- Вечерње новости (Београд)
- Илустрована политика (Београд)
- Mladost (Beograd)
- НИН (Београд)
- Student (Beograd)
- Спорт и свет (Београд)
- Plavi vjesnik (Zagreb)
- Džuboks (Beograd)

Aleksandar Raković

Beatnik Fashion, Rock'n'Roll, and the Generation Conflict in Yugoslavia 1965-1967

The paper examines how beatnik fashion spread through the former Yugoslavia as a phenomenon attendant upon rock'n'roll; it also focuses on the resulting generation conflict, and on the turning of the Communist Party and the Communist Youth Organization towards these music and fashion trends. The study is based on documents from the Serbian Foreign Ministry's Diplomatic

Archives and the Historical Archives of Belgrade, as well as on texts published in Belgrade and Zagreb dailies and music, entertainment and youth magazines in the period 1965-1967.

Key words: rock'n'roll, Yugoslavia, beatnik fashion, long hair, mini skirt, generation conflict

La mode beat, rock 'n' roll et le conflit des générations en Yougoslavie 1965-1967

Cet article est basé sur des documents tirés des Archives diplomatiques du Ministère des Affaires étrangères de la République de Serbie et des Archives historiques de Belgrade, sur des articles issus des quotidiens belgradois et zagrebois, puis des magazines jeunesse, loisirs et musicaux de la période étudiée, des périodiques et d'autres références bibliographiques de l'époque et d'actualité. L'article expose l'extension de la mode beat en Yougoslavie en tant que phénomène accompagnant le rock 'n' roll, puis le conflit des générations, une réaction à ces goûts des jeunes et enfin l'inflexion du parti, plus précisément de la Ligue des communistes et de la Ligue de la jeunesse, à suivre d'actuelles tendances dans le domaine de la mode et de la musique chez les jeunes.

Mots clés: rock 'n' roll, Yougoslavie, la mode beat, cheveux longs, mini jupe, conflit de générations.

Primljeno: 23.01.2011.

Prihvaćeno: 27.02.2011.